

Με σικιές ανθρώπων έμοιαζαν τα μέλη της οικογένειας Ρωμυλίδη φτάνοντας στον τελικό προορισμό τους, την Έρμπα, την άλλοτε μα και νυν για το Πατριαρχείο Ορβάνασα. Είχαν διανύσει μέχρις εκεί πάνω από διακόσια χιλιόμετρα σε είκοσι έξι μερόνυχτα και απολέσει το σύνολο των χρημάτων και των κοσμημάτων τους. Δε διέθεταν δείγμα από φαγώσιμο, μήτε στρώματα και σκεπάσματα να περάσουν το βράδυ, μηδέ δεύτερο ρούχο.

Σούρουπο τις έμπασαν οι χωροφύλακες σε μια παντελώς άδεια καλύβα, με χωμάτινο δάπεδο και μυρωδιά μούχλας. Κι έπρεπε κει να ζήσουν. Συσσίτιο ή διανομή τροφίμων δεν προβλεπόταν. Εξαντλημένες στριμώχτηκαν όλες μαζί και πάσχιζαν να ζεσταθούν απ' τη θέρμη των κορμιών. Βγήκε μόνο για λίγο η Σιμέλα και γύρισε με δυο κατάξερες φέτες ψωμί. Μες στο σκοτάδι τις μοίρασαν στα πέντε και μασουλούσαν κάθε μπουκιά ώρα πολλή να ξεγελάσουν την πείνα τους.

Ξύπνησαν το πρωί ξυλιασμένες απ' το κρύο. Αν και χαμηλό το υψόμετρο της Έρμπα, τις νύχτες άγγιζε η θερμοκρασία το μηδέν. Πρώτη τους έγνοια ν' αναζητήσουν τροφή. 'Αγριο πράγμα η πείνα, κι όταν έχεις υπάρξει χορτάτος ετοιμάζει εμπρός σου μπόλικά σκαλιά να τα κατεβείς.

Η κοκόνα Βικτωρία σιάχτηκε κατά το δυνατόν και κίνησε κουστωδία με τις κόρες της να συναντήσουν τον αρχιμανδρίτη Θεοδώρητο, μα και ν' απευθυνθεί σε μερικούς φίλους της οικογένειας απ' την Ορντού οι οποίοι αφίχθησαν πρωύτερα. Η αποκομιδή της εξόρμησης ήταν δύο στρώματα, τρεις κουβέρτες, μια κατσαρόλα, μια πυροστιά, ένα λυχνάρι και μια οκά ψωμί. Απογοητεύτηκε η κοκόνα Βικτωρία. Πίστευε ότι θα τις εγκαταστήσουν σε σπίτι, θα τις εφοδιάσουν με όλα τα αναγκαία και θα της δανείσουν χρήματα. Όμως οι μωαμεθανοί είχαν καρπωθεί τις κατοικίες των Αρμενίων στο κέντρο της πόλης, μετά τις σφαγές του 1915, και στις υπόλοιπες διαθέσιμες τοποθέτησαν εκτοπισμένους που προηγήθηκαν της δικής τους αποστολής. Καμιά δεν περίσσευε.

Επιστρέφοντας στην καλύβα τα 'βαλε με τον αρχιμανδρίτη και τον αναθεμάτιζε.

«'Αδικα λόγια ξεστομίζεις, κοκόνα μου! Όλοι σ' εκείνον γυρεύουν απαντοχή. Τι να κάμει; Να κόψει κομμάτια απ' το κορμί του;» αντέδρασε η Σιμέλα. «Κι όσα μας έδωκαν πολλά είναι. Το ξεύρεις ότι ντόπιοι χριστιανοί και δικοί μας παλιότεροι εξορισμένοι πήγαν στον δήμαρχο Χατζή εφέντη Φεντουλάχ και απαίτησαν να μας διώξουν; 'Αμα θέλετε να ζήσουμε, πρέπει να βγαίνετε κι εσείς στους δρόμους».

«Για ζητιανιά; Εγώ διακονιάρισσα;»

«'Αλλαξαν τα πράματα, κοκόνα μου. Θα μας θερίσει η πείνα. Εσείς γνωρίζετε ένα σωρό κόσμο. Εμένα δε με λογαριάζουν οι τρανοί και ζητάω απ' τη φτωχολογιά».

Τις επόμενες τρεις μέρες διακόνευε μόνο η Σιμέλα. Όσα σύναζε δε φτουρούσαν να χορτάσει η ίδια, ωστόσο τα μοιράζονταν πέντε.

«Τα τρως στον δρόμο μονάχη σου!» την κατηγόρησε η Βικτωρία.

«Παραλογίζεσαι, κοκόνα μου. Βάλτε πλάτη, ειδημή θα χαθούμε όλες. Να πιάσουν κι οι κοπέλες δουλειά. Ότι να 'ναι, ράψιμο, πλύσιμο, παραδουλεύτρες».

Για μια εβδομάδα η κοκόνια Βικτωρία απαγόρευε στις κόρες της να καταφύγουν στην επαιτεία ή στο μεροκάματο. Επιδίωξε να δανειστεί χρήματα από γνωστούς και νέους ξεριζωμένους της Ορντού, μα δεν ευδοκίμησε η προσπάθειά της.

Η Σιμέλα έφερνε πότε εκατό δράμια ψωμί και πότε μια φούχτα φακές ή φασόλια και τα έβραζαν. Ποια να πρωτοχορτάσει; Μάζευε και σαλιγκάρια στα χωράφια και χόρτα και τα 'ριχνε και τούτα στην κατσαρόλα. Έτρωγαν και τα πεταμένα κουκούτσια από οποιοδήποτε φρούτο.

Εν τω μεταξύ έβρεχε ακατάπαυστα. Η καλύβα έσταζε σε διάφορα σημεία της στέγης, κι απ' το κατώφλι και πέρα βασίλευε η λασπουριά. Πέφτοντας η νύχτα έμεναν δίχως φως. Ούτε λάδι ούτε ξιγκι για το λυχνάρι κατάφεραν να εξοικονομήσουν. Μονάχα η φωτιά καταμεσής της καλύβας έσπαγε κάπως το σκοτάδι, αλλά συγχρόνως τις έπνιγε ο καπνός. Δυσκολεύονταν και να βρουν ξύλα κι έψαχνε η Σιμέλα με τις ώρες στις όχθες του κοντινού παραπόταμου του Κελκίτ.

«Κάμετε όπως σας πει η Σιμέλα», υποχώρησε στο τέλος η κοκόνια Βικτωρία, μια και τα κορίτσια την πίεζαν να τους επιτρέψει να ζητήσουν ελεημοσύνη.

Ήδη τα πρόσωπά τους είχαν χλωμάνει, τα μάτια τους σκίαζαν μαύροι κύκλοι και στο βλέμμα τους ζωγραφιζόταν η απελπισία, η θλίψη, η πείνα. Συνάμα βρομούσαν απ' την απλυσιά και θαρρούσες τα μαλλιά τους σύρματα ή ανάκατα φύκια. Ακόμη κι αν διέθεταν χτένα θα σκάλωνε στους κόμπους. Τα μακριά μαλλιά, καύχημα άλλοτε των κοριτσιών, τώρα μετατρέπονταν σε βάσανο και τους τα έκοβε μ' έναν σκουριασμένο σουγιά η Σιμέλα.

Όταν η Φιλάνθη και τα υπόλοιπα κορίτσια βγήκαν στην κωμόπολη, ήρθαν σε επαφή με τη σκληρή πραγματικότητα. Στους περίπου επτά χιλιάδες κατοίκους της Έρμπα, εκ των οποίων οι χίλιοι πεντακόσιοι χριστιανοί, προστέθηκαν πióτεροι από τρεις χιλιάδες εξόριστοι. Γιόμισαν οι στράτες εξαθλιωμένους να εκλιπαρούν για ψωμί και δουλειά. Εκατοντάδες και τα παιδιά που ζητιάνευαν απ' το χάραμα έως αργά το βράδυ. Όσοι, δε, βαστούσαν παράδες και νοίκιασαν κατοικίες, σκέφτονταν το δικό τους αύριο και πολλοί δεν άνοιγαν καν τις πόρτες τους.

Παρ' όλα αυτά τον πρώτο καιρό συνέλεγαν από δω κι από κει λίγα όσπρια και μερικές φέτες ψωμί. Με την ντροπή να τις κατακλύζει απευθύνονταν στους Ρωμιούς μα και στους μουσουλμάνους και παράλληλα εξακολουθούσαν να μαζεύουν χόρτα και σαλιγκάρια στα χωράφια. Προσλήφθηκαν ύστερα ως πλύστρες η Σμαρώ και η Φιλάνθη σε δυο σπίτια πλούσιων εκτοπισμένων Ρωμιών, ενώ η Σιμέλα αγόραζε με τα ελάχιστα χρήματα απ' τις ελεημοσύνες ξηρούς καρπούς και τους μεταπλούσε περιδιαβαίνοντας στα καφενεία.

Στα μέσα Νοέμβρη είχαν οργανώσει κάπως την καλύβα. Έστρωσαν καταγής ένα ξεφτισμένο ψαθί, τις βοήθησαν οι γείτονες να επιδιορθώσουν τις σταλαματιές και προμηθεύτηκαν τρίτο στρώμα, ένα μαγκάλι κι ένα τσουβάλι κάρβουνα. Φρόντισαν και την υγιεινή τους. Κουβαλούσαν νερό με την κατσαρόλα απ' τη βρύση της κοντινής ορθόδοξης εκκλησίας, το ζέσταιναν στη φωτιά, έφτιαχνε η Σιμέλα αλισίβα με τη στάχτη και λούζονταν. Έφεξαν έτσι κι οι ομορφάδες των κοριτσιών, όσο ήταν δυνατόν μες στις ανάλλαχτες και βρόμικες φορεσιές τους.

Στις αρχές Δεκέμβρη 1917 οι Οθωμανοί στρατολόγησαν τους εξόριστους από δεκαοχτώ έως πενήντα ετών και τους έστειλαν σε τάγματα εργασίας. Αρκετοί εξ αυτών είχαν καταφέρει να εργάζονται μεροκαματιάρηδες ή να στήσουν δικές τους δουλειές -μικροπωλητές, μανάβηδες,

ράφτες, τσαγκάρηδες- και ταξίδευαν μέχρι τα κοντινά χωριά για να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Ακόμη και στο τοπικό ελληνικό σχολείο έδωσαν ζωή. Αυξήθηκε ο αριθμός των μαθητών και προστέθηκαν δύο τάξεις, με αποτέλεσμα να φοιτούν πλέον μέχρι την πέμπτη δημοτικού.

Η επιστράτευση των αντρών επέφερε στις οικογένειές τους νέο ισχυρό πλήγμα. Πέραν της οδύνης, καθώς σπανίως επέστρεφε κάποιος ζωντανός από τα Αμελέ Ταμπουρού, έθετε σε κίνδυνο την επιβίωση των γυναικόπαιδων που άφηναν πίσω τους. Το πρόβλημα μεταπήδησε σαν πυρκαγιά και προς άλλες κατευθύνσεις. Απ' την επομένη έκλεισαν σχεδόν όλες οι πόρτες για όποιους ζητιάνευαν, κι έχασαν τις δουλειές τους μπόλικες πλύστρες, ράφτρες και υπηρέτριες. Ανάμεσά τους και η Σμαρώ με τη Φιλάνθη.

Πλέον γύριζαν εδώ κι εκεί η Σιμέλα, η Φιλάνθη, η Αννίκα και η Σμαρώ και δεν οικονομούσαν παρά δυο τρία ξεροκόμματα την ημέρα. Κι ως τους αφαίρεσε η πείνα κάθε ίχνος συστολής, εγωισμού, υπερηφάνειας και αξιοπρέπειας κι επέμεναν φορτικά μέχρι να φιλοτιμηθεί ο ελεήμων ή, στο τέλος, να παραιτηθούν μην προσδοκώντας στο ελάχιστο. Συγχρόνως έπεσε πολύ η θερμοκρασία, εξαφανίστηκαν τα σαλιγκάρια απ' τα χωράφια κι έφτασαν να σκάβουν στο χώμα στα τυφλά μπας κι ανακαλύψουν τα λαγούμια όπου κρύβονταν για τη χειμερία νάρκη τους.

Στην καλύβα της οικογένειας Ρωμυλίδη, αλλά και στη λοιπή κοινότητα των εκτοπισμένων, η κατάσταση ποτέ δεν ήταν πιο τραγική. Η Σμαρώ ασθένησε από δυσεντερία, η οποία μαζί με τον τύφο θέριζε τους εξόριστους και πέθαιναν καθημερινά δέκα με δώδεκα άτομα. Ο αρχιμανδρίτης Θεοδώρητος δεν προλάβαινε να θάβει τους νεκρούς, τυλιγμένους μ' ένα σεντόνι ή μόνο με τα ρούχα τους, καθώς φέρετρα και κόλλυβα αποτελούσαν μεγίστη πολυτέλεια.

Η Σμαρώ ψηνόταν στον πυρετό, σφάδαζε απ' τους πόνους στην κοιλιά, είχε διάρροια με αίμα κι έκανε εμετούς ή πάσχιζε κάτι να βγάλει απ' το αδειανό της στομάχι. Μέσα σε λίγες μέρες έχασε το μισό της βάρος. Έφευγε, χανόταν η ζωή της κι ούτε γιατρός βρέθηκε να τη δει, ούτε μπορούσαν ν' αγοράσουν φάρμακα. Μηδέ να της προσφέρουν ένα ζεστό τσάι. Έβραζαν άγρια χόρτα στην κατσαρόλα και την πότιζαν πράσινο ζουμί. Κι όταν έμαθαν ότι η δυσεντερία είναι άκρως μεταδοτική, τρόμαξαν. Την απομόνωσαν σε μια γωνιά και μονάχα η Σιμέλα τη φρόντιζε.

Στις είκοσι Δεκέμβρη απόθανε κι ευθύς την κήδεψαν. Βαριά σιωπή κυριαρχούσε τριγύρω. Μήτε λυγμός ακούστηκε, μήτε δάκρυ κύλησε. Στράγγιξαν οι ψυχές απ' όλα. Φάνταζαν κι οι αδελφές της, η μάνα της κι η πάλαι ποτέ τροφαντή Σιμέλα ωσάν λείψανα απ' την αστιτία.

Διάβηκε από τότε μία εβδομάδα.

«Να πάμε στο Κολτσούκ», τους πρότεινε μόλις ξύπνησαν εκείνο το πρωί η Σιμέλα. «Ζουν μόνο Ρωμιοί στο χωριό και θα μας συντρέξουν. 'Αμα μείνουμε εδώ θα μας φάει το μαύρο χώμα. Θα χρειαστεί να περπατήσουμε κοντά τέσσερις ώρες».

«Κι οι ληστές;» αντέτεινε η Φιλάνθη.

«Τι να μας κλέψουν; Τα λερά βρακιά μας;»

Ζήτησαν και τη γνώμη της κοκόνας Βικτωρίας, η οποία απ' τη μέρα της κηδείας της Σμαρώς δεν άνοιγε το στόμα της να μιλήσει.

«Μήπως έχετε λίγο ψωμί;» είπε αντί ν' απαντήσει στην ερώτησή τους.

«Να το σκεφτούμε και να κουβεντιάσουμε ξανά το βράδυ», παρενέβη η Αννίκα.

Βγήκαν για ζητιανιά οι τρεις γυναίκες και χωρίστηκαν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Έγραφε το ημερολόγιο είκοσι επτά Δεκέμβρη. Η Φιλάνθη έπιασε τους δρόμους και τις κατοικίες απ' τη δυτική μεριά της πόλης. Η ψύχρα διαπερνούσε τη λεπτή ζακέτα και το τρύπιο φουστάνι της κι έτρεμε. Χτυπούσε πόρτες, στεκόταν στις γωνιές και παρακαλούσε, ικέτευε για οτιδήποτε φαγώσιμο.

Έμπαινε και στους φούρνους. Σαράντα γρόσια κόστιζε ένα ολόκληρο ψωμί τριών οκάδων. Πανάκριβο, ένεκα της αυξημένης κατανάλωσης. Αλλά τι σήμαιναν σαράντα γρόσια για τη Φιλάνθη πριν από μερικούς μήνες ή έναν χρόνο; Όταν πλούμιζε το σπίτι της στην Τραπεζούντα με χίλια δυο στολίδια και έπιπλα ή όταν πλήρωνε για γάμο Α' τάξης στον ιερέα 540 γρόσια;

Περιπλανιόταν επί ώρες δίχως ν' απλώσει κανείς το χέρι του. Κι ας ήταν πλούσιος τόπος, χάρη κυρίως στο εμπόριο καπνού. Περνούσε απ' τη μια πόρτα στην άλλη και δεν της άνοιγαν καν.

«Να γενεί σεισμός και να τα γκρεμίσει!» καταριόταν κάθε τόσο, κι όπως όλα τα σπίτια ήσαν ξύλινα, μονόπατα ή δίπατα και σπανίως κάποιο τριών ορόφων, πρόσθετε κι έτερη κατάρα: «Σεισμός και φωτιά να τους κάψει!» Και θα συνέβαινε τούτο στην Έρμπα το 1939, θαρρείς υπακούοντας ο σεισμός και η φωτιά στις κατάρες της.

Κατά το μεσημέρι άφησε τις γειτονιές και περιφερόταν στο κέντρο, το ονομαζόμενο Ερέκ. Ακόμη κι οι υπάλληλοι των ελληνικών καταστημάτων, της γύρισαν την πλάτη. Έμπαιναν κι αράδα όσοι ζητιάνευαν και προφανώς είχαν απηυδήσει. Όμοια η αντιμετώπιση και στ' αρχοντικά των μωαμεθανών.

Στην κεντρική πλατεία στάθηκε και αγνάντευε. Στα βόρεια ορθωνόταν το δίπατο και μακρόστενο Διοικητήριο, ανατολικά το Δημαρχείο, νότια το Μπουγιούκ τζαμί κι απέναντι το τουρκικό σχολείο.

«Θα δω άραγε τον Όμηρο να πηγαίνει στο σχολείο;» μονολόγησε και βούρκωσε.

Τράβηξε ανατολικά. Από ένα κονάκι μουσουλμάνων ακούγονταν μουσικές. Είχαν γαμήλιο γλέντι και τους έβλεπε απ' την αυλόπορτα. Ξεχώρισε τον ήχο του ζουρνά και του νταουλιού. Ίδια τα τραγούδια τους μ' αυτά των Ρωμιών του Πόντου, αλλά με λόγια τούρκικα. Ίδια και τα έθιμά τους. Τι τους χώριζε και γκρεμίστηκε η ζωή της; Αρκούσαν η διαφορετική γλώσσα και η θρησκεία;

Στον δρόμο κυλούσε ένα κάρο κατάφορτο κάρβουνα κι ο καροτσιέρης διαλαλούσε τηνπραμάτεια του. Τι έχει ανάγκη ο άνθρωπος; Ζεστασιά τον χειμώνα, δροσιά το καλοκαίρι, ρούχα και φαγητό. Σ' εκείνη και στην οικογένειά της έλειπαν όλα. Μέχρι τα κάρβουνα και τα ξύλα.

Το σκεφτόταν. Να ζητήσει ελεημοσύνη ή όχι. Θα τη διώξουν; Θα την αποπάρουν; Θα τους χαλάσει το γλέντι;

Μια γυναίκα, η οποία διέσχισε τον κήπο με τα οπωροφόρα και χωρίς φύλλα πια δέντρα, την πλησίασε και της πρότεινε ένα χαρτονόμισμα. Το πήρε κι έσκυψε το κεφάλι.

«Ευχαριστώ, όλα τα καλά να σου δίνει ο Θεός!»

Η γυναίκα στάθηκε αντίκρυ της.

«Βαζ γυκαρι!» της μίλησε στα τούρκικα, κι όπως δεν καταλάβαινε της έπιασε το κεφάλι και το ανασήκωσε.

«Βαζ γυκαρι!» μουρμούρισε η Φιλάνθη. Βαζ σήμαινε κεφάλι. 'Αρα, σε σχέση και με την κίνησή της, η φράση ερμηνευόταν: ψηλά το κεφάλι. Μπορούσε να το κρατήσει ψηλά;

Κοίταξε τη χάρτινη λίρα. Αρκούσε ν' αγοράσει ψωμί και θα της περίσσευαν κοντά ογδόντα γρόσια. Ευτυχία! Ναι, θ' αγόραζε την ευτυχία με τρεις οκάδες ψωμί και κάρβουνα για να ζεσταθούν.

Έφυγε και πετούσε. Δε μείωναν τον ενθουσιασμό της μήτε όσοι ζητιάνευαν, μήτε οι λακκούβες στους λασπερούς χωματόδρομους.

«Όχι, να μην γκρεμιστεί, ούτε να καεί το σπίτι αυτής της γυναίκας. Μόνο των αλλωνών», ανασκεύασε την κατάρα της.

Γύρισε στην πλατεία, διάβηκε πίσω απ' το Διοικητήριο και πέρασε απέναντι προς το υποκατάστημα της Οθωμανικής Τράπεζας. Απ' έξω στεκόταν ένας κουλουράς με την τάβλα του απάνω στην αναδιπλούμενη βάση. Ζύγωσε, και τότε πρόσεξε τη γυναίκα παρέκει απ' τα πόδια του κουλουρά. Στα γόνατα, με τα ρούχα της κουρέλια, σάλιωνε το δάχτυλό της για να κολλήσουν τα πεσμένα στο πεζοδρόμιο σουσάμια και ψίχουλα και το έφερνε στο στόμα της.

«Κοκόνα Μελανία!»

Εκείνη ανασήκωσε το κεφάλι και θωρούσε σαν να μην τη γνώριζε.

«Η Φιλάνθη είμαι. Έλα στην καλύβα μας, έχουμε ψωμί».

«Τέτοιο βρόμικο ψωμί να μου λείπει».

«Τι θέλετε να πείτε; Ακόμη δεν τ' αγόρασα...